

VSEBINA

UVOD	3
1. ŽIVLJENJE IN DELO JANKA KAČA	4
1.1. ŽIVLJENJE.....	4
1.2. JANKO KAČ – PISATELJ, BOTANIK, PADAR, NOVINAR.....	8
2. PRIPOVEDNIŠTVO JANKA KAČA	11
2.1. <i>Kratka pripovedna proza</i>	13
2.1.1. MED PADARJI IN ZDRAVNIKI.....	13
2.1.2. PISANE ZGODBE.....	16
2.2. <i>Dolga pripovedna proza</i>	18
2.2.1. GRUNT.....	18
2.2.1.1. Zgodba.....	18
2.2.1.2. Interpretacija romana.....	21
2.2.2. NA NOVINAH.....	26
2.2.2.1. Zgodba.....	26
2.2.2.2. Interpretacija povesti.....	28
2.2.2.3. Kmečka povest/roman.....	31
2.2.3. MOLOH.....	32
2.2.3.1. <i>Kaj je moloh?</i>	32
2.2.3.2. Zgodba.....	33
2.2.3.3. Interpretacija romana.....	35
2.2.3.4. Problem vrednot v <i>Molohu</i>	38
2.2.3.5. Moloh –socialnozgodovinski roman.....	40

3. KAČEVA PISATELJSKA PODOBA.....	41
4. Tabela: PRIMERJAVA TREH KAČEVIH DEL.....	45
5. KRITIKE.....	47
6. VIRI IN LITERATURA.....	48

UVOD

Pisatelj, padar, botanik- to je napis, ki na domači hiši označuje Janka Kača. Kač je nedvomno največji pisatelj Savinjske doline, ki pa je žal slovenskemu bralstvu ostal malo znan. Preden sem se lotila prebiranja njegovih del za diplomsko nalogo, tudi sama nisem poznala tega izjemnega pisatelja. Zdaj, ko se že nekaj časa ukvarjam z njim in njegovo prozo pa me vedno bolj zanima, kje je pravzaprav vzrok, da Janka Kača ne poznamo, ko bi ga vendarle lahko primerjali z nekaterimi velikimi slovenskimi pisatelji.

Ker sem tudi sama doma v Savinjski dolini, me veseli, da sem si (čeprav po naključju) za obravnavo izbrala prav tega avtorja. Upam, da bo moje diplomsko delo vsaj malo obudilo spomin na Janka Kača in njegovo književno zapuščino Slovincem, predvsem pa Savinjčanom in bo morda v prihodnje celo ponovno izšlo katero izmed njegovih del, ki čakajo na ponatis že skoraj petdeset let.

1. ŽIVLJENJE IN DELO JANKA KAČA

Podatke o življenju in delu Janka Kača mi je prispevala Božena Orožen, upokojena profesorica in knjižničarka iz Celja, ki je hkrati tudi velika poznavalka tega avtorja. Tudi sama ga je obravnavala v svoji diplomski nalogi, kasneje pa napisala o njem številne članke in si prizadevala, da bi razmeroma neznani "savinjski pisatelj", kot ga imenuje, vendarle našel svoje mesto tudi pri slovenskih bralcih.

1.1. ŽIVLJENJE

Savinjski pisatelj Janko Kač se je rodil 16. septembra 1891 v zaselku Groblja, ki je tedaj pripadal Ladkovi vasi (danes Latkova vas) v občini Št. Pavel pri Preboldu, v okraju Celje. Ime Kač je v Spodnji Savinjski dolini med najbolj razširjenimi priimki. Najpogosteje se pojavlja v okolici Žalca in Prebolda, torej prav v osrčju doline. Menda so bili Kači tu že v 16. stoletju, morda pa celo prej. Rod, ki ima nedvomno istega prednika, se je tako razrasel, da so do danes sorodstvene vezi med posameznimi člani popolnoma izginile.

Neposredne prednike pisatelja Janka Kača po očetovi strani lahko zasledimo v ohranjenih matičnih knjigah samo do druge polovice 18. stoletja. Njegov praded Gašper Kač se je priženil v vas Vrbje pri Žalcu k Mariji Lednikovi. Njun sin Matevž je petindvajsetleten zapustil domačo kmetijo, se poročil z Marjeto Kerk in se naselil na njeni kočariji v Spodnjih Grušovljah pri Št. Petru. Ukvarjal se je s krojaštvom, saj s samim obdelovanjem svojih njivic ni mogel preživljati družine. Matevžu in Marjeti se je rodil sin Anton, pisateljev oče. Izučil se je mizarstva in se leta 1875 poročil s Frančiško Lemec iz zaselka Groblja. Kot njegov oče in stari oče se je tudi Anton priženil na ženino kmetijo.

Rod pisateljeve matere, torej Lemesov rod je baje tudi zelo star, čeprav bo verjetno mnogo pretirana domneva, ki jo je po ustnem izročilu posnel pisatelj, češ da se pretaka po njihovih žilah še keltska kri. Anton in Frančiška Kač sta imela petero otrok. Prvi hčerki Ljudmili so sledili še Anton, Franc, Marija in kot zadnji Janez. To je poznejši pisatelj Janko. Oče je opravljal mizarske posle po raznih krajih in pri ljudeh, mati pa je doma obdelovala zemljo in skrbela, da niso trpeli pomanjkanja. Bila je tudi dobra poznavalka zdravilnih zelišč in je pomagala ljudem, ki so se v bolezni zatekali k njej po pomoč. Sin Janko je nedvomno po njej podedoval nagnjenje do zdravniškega poklica, obenem pa si je od nje pridobil konkretnega znanja o zdravilni moči rož, ki ga je pozneje v svojih padarskih letih tako s pridom uporabljal.

Leta 1905 je končal osnovno šolo, kjer se je izkazal kot zelo bister učenec. Posebej se je zanimal za cepljenje sadnih dreves na šolskem vrtu in doma, kar že kaže zametek njegovega zanimanja za praktično kmetijstvo, ki ga je ob vseh drugih strokah, ki se jih je v življenju loteval za krajši ali daljši čas, gojil prav do konca. Na prigovarjanje župnika Plešnika je oče Anton sklenil dati svojega najmlajšega sina v gimnazijo. Vpisal se je na II. gimnazijo v Ljubljano. Takrat je bil Janko star 14 let. Prva tri leta v ljubljanskih šolah je bil srednje dober učenec. Gledal je le na to, da je solidno izdeloval, kar pa mu ni delalo nobenih preglavic. V prostem času je veliko prebiral knjige, še posebej pri srcu mu je bil Karl May. V 4. razredu se mu je uspeh v šoli zelo poslabšal. Vzrok za neuspeh ni mogel biti v neznanju, saj se je učil brez truda. Sam je govoril o krivici, ki mu jo je nekdo storil, njegov brat Francelj pa je menil, da so ga dolžili nekakšnega političnega delovanja. Morda bo to nekoliko držalo, kajti čisto verjetno je, da je že takrat rad marsikaj preveč odkrito povedal. Kakorkoli že, razreda ni izdelal. V jeseni 1909 so mu dovolili ponoven vpis v 4. razred nemško-slovenske nižje gimnazije v Celju, ki jo je tudi končal. V teh letih se je v glavnem izoblikoval njegov značaj, ni pa se uredil, zakaj do enotnosti in umirjenosti se ni mogel nikoli povzpeti. Bil je v bistvu resen fant, sicer pa dostopen za krepak humor. Veljal je za močno izdelano individualnost in mnogo obetajočega mladega

človeka. Bil je med zavednimi slovenskimi dijaki, ki so se pridružili gibanju narodnih radikalov.

V višji gimnaziji so postale znane njegove naloge in spisi, sošolci pa so domnevali, da piše pesmi, ki pa jih nerad kaže. Smatrali so ga za močan pesniški talent. Nekoč je v nemški nalogi prevedel odlomek iz Župančičeve Dume in njegov profesor, ki je bil češki Nmec, je obžaloval, da ne pozna Župančiča. Torej je moral biti prevod zelo dober.

Poleti 1913 je doživel hud živčni zlom in se je sredi zabave zgrudil. Srce mu je močno utripalo, sicer pa ni kazal znakov božjasti. Zdravniki so iskali motnje na vseh mogočih organih, a brez uspeha. Sam je kasneje domneval, da je šlo za posledice sončarice

Prvo vojno pomlad leta 1915 so ga klicali k vojakom, kar pa Kaču ni bilo nič kaj po godu. Pomagal si je na vse mogoče načine, med drugim se je delal norega in simuliral božjastne napade. Kot nesposobnega so ga kmalu poslali domov. Pozneje je bil krajši čas na italjanski fronti. Pri nekem pregledu ga je menda zdravnik napotil, naj vendar študira medicino. Pomladi 1917 se je v Gradcu vpisal na medicinsko fakulteto. Prav kmalu pa ga je zvalo nazaj v Savinjsko dolino, kajti domača zemlja je klicala po rokah, ki bi jo obdelale. Tisto leto je morila po vasi griža, ki mu je vzela mater. Kasneje je v črtici Griža postavil materi spomenik, ki priča o njegovi skriti ljubezni do nje. Do konca vojne je odslej malo študiral, pa veliko kmetoval. Po končani vojni in plebiscitu (1920) so slovenski študentje zapuščali nemške in avstrijske univerze in prihajali na domače. Medicinske fakultete na novoustanovljeni univerzi še ni bilo in Kač se je podal v Zagreb. Tudi tu je živel po svoje. Po svoji bohemski naravi se ni mogel vpreči v delo in slediti enemu samemu smotru. Študiral je zdravniške vede, a po svojem izboru in ne po predpisanem gradivu. Bil je dober zdravniški svetovalec. Tu se je uveljavil po materi podedovani dar, človekoljubje in možnost, da bi se bil razvil v spretnega zdravnika, če bi le bil dovolj vztrajen. Po dveh letih zagrebškega študentskega življenja, ki ga je velikokrat prekinil s kmetovanjem v Savinjski dolini, se je leta 1922 vpisal na dunajsko univerzo. Glavno njegovo zanimanje je tedaj veljalo psihiatriji, ki jo je poslušal pri dr.

Wagner-Jauregg, profesorju evropskega slovesa. Verjetno je zanimanje za to področje močno povezano z živčnimi ali morda duševnimi motnjami, ki so ga mučile v zadnjem gimnazijskem letu. Zopet je študiral, a se je izogibal izpitov. Savinjska dolina ga je še vedno vabila in če je le mogel, je zapustil Dunaj in pohitel na jug. Med počitnicami je opravljal prakso v celjski bolnišnici.

1925. leta se je dokončno poslovil od Dunaja, ne da bi bil končal študij. Pozneje je sam dejal, da je izgubil vero v idealnost tega sicer plemenitega poklica.

1.2. JANKO KAČ – PISATELJ, BOTANIK, PADAR, NOVINAR

V medicinskih letih in še nekaj let po prihodu z Dunaja, ko je živel doma pri bratu in še ni imel prave zaposlitve, je med ljudmi krožil glas, da zna dobro svetovati in da vedno ugame, kaj človeku manjka. Oblegali so ga bolniki iz domače vasi in okolice, tako da je imel precejšnjo klientelo. Seveda je večino ljudi dobro poznal, kar mu je lajšalo postavljanje diagnoz. Nikakor mu ni mogoče odrekati izrednega zdravniškega daru, razen tega pa ga je odlikovala lastnost, ki jo je pri marsikaterem diplomiranem zdravniku pogrešal, namreč velika humanost in ljubezen do malega človeka-kmeta. Doživetja iz teh padarskih let tvorijo osnovo njegovi poznejši zbirki Med padarji in zdravniki.

Leta 1930, v devetintridesetem letu starosti se je končno dokopal do stalnega zaslužka. Prejšnja leta je že tu in tam pisal v Delavsko pravico, organ krščanskih socialistov. Tedaj je bil v vodstvu SLS razkol in tako imenovana Gostinčarjeva smer, ki je vodila list, je bila v opoziciji proti stranki. Kačevi članki v tem listu imajo socialno oz. gospodarsko tendenco. Ker je bil že takrat dober kmetijski strokovnjak, je Jutrov konzorcij s predsednikom dr. Ribnikarjem in vodjo ter solastnikom dr. Kramerjem postal nanj pozoren. Še preden so ga redno zaposlili, se je bralcem lista prikupil s svojimi v živahnem slogu in šegavem slogu napisanimi pismi, ki jih je pošiljal Jutru. V njih je govoril o vsem mogočem: o lokalnih socialnih vprašanjih, o domačih dogodkih, o kmetijstvu, zlasti o hmeljarstvu, pa tudi o vremenu.

S politiko se ni ukvarjal. Nanjo je gledal z nasmehom, nekoliko ironično in cinično. Bolj so ga zanimala vaška trenja, torej politika v malem. Samo enkrat je igral "političnega zvodnika", kot se je označil sam in pomagal do kandidature duhovniku prof. Pavliču, ki je kandidiral leta 1931 v enotni stranki v prvih volitvah Živkovićeve vlade. Strankar ni bil, saj je bil preveč samosvoj človek, da bi se lahko podredil imperativu katerekoli stranke. Zaradi svoje strankarske nepristranosti je imel nekaj težav kot novinar, saj so se nekateri pritoževali, zakaj neki ga imajo pri Jutru, če ni strankar. Kač se je zavzemal za to, da se

varuje novinarska čast ne glede na stranko in da novinar ne sme biti propagator, ampak mora biti do lista lojalen. Svoja doživetja iz let pri Jutru je deloma opisal v skupini neobjavljenih spominov, ki jim je nameraval dati naslov Deset let kuli ali Prigode noroglavega novinarja.

Večina njegovih pisateljskih stvaritev spada v desetletje 1930-40. V Jutru je objavljala zdravniške zgodbe, ki jih je pozneje zbral v zbirko Med padarji in zdravniki. Tu je objavil tudi poznejše Pisane zgodbe in končno sta v nedeljskih številkah izhajala tudi dva njegova romana: Grunt in Moloh.

Ko je zadnjega maja 1930. leta dobil svojo prvo plačo pri Jutru, se je še istega dne poročil s Floro Sadnikovo, hčerko premožne posestniške in gostilničarske družine iz Groblje, ki je bila šestnajst let mlajša od njega. Kmalu se jima je rodila hčerka Vida. Čeprav je bil poročen, mu je še mnogo manjkalo do ustalitve in umirjenosti. Že po nekaj letih se je njegov zakon začel krhati in leta 1937 se je ločil.

Razen v pisateljstvo se je Kačevo zanimanje v teh letih usmerilo zlasti v kmetijstvo. Študij botanike na univerzi je leta 1932 zaključil, ne da bi bil diplomiral, kar pa ne pomeni, da je bil njegov interes kaj manjši. Botanika ga je zanimala predvsem s stališča praktične uporabnosti v kmetijstvu. Že prejšnja leta se je ukvarjal s hmeljarstvom. Teoretično podlago je črpal iz nemške in ruske literature, dopisoval pa si je tudi z tujimi hmeljarskimi strokovnjaki. Povezal se je s Čehi in Nemci in sodeloval z njimi v novi panogi uporabne botanike – raziskovanju rastnih hormonov. Posrečilo se mu je, da je vzgojil neko rastlino, iz katere je izdeloval rastlinsko hranilo fitodin, ki pospešuje rast žita. Nanj je dobil celo patent in že pred vojno so ga nekateri kmetje uspešno uporabljali. Leta 1940 so ga odpustili iz redakcije Jutra, kajti pri Jutru so se zadeve močno spremenile. Malo pred vojno je časopis že zajadral v dokaj fašistične vode, nastale so spremembe v vodstvu in s tem hudi spori. Število delavcev se je moralo skrčiti in med odvečnimi je bil tudi Kač, morda tudi zaradi svoje odkritosrčne radikalnosti, zaradi česar

se z nekaterimi člani konzorcija ni razumel. Brezposelnik se je lotil pisanja zadnje povesti Na novinah. V jeseni mu je Novinarsko društvo, ki je skrbelo za brezposelne novinarje, preskrbelo službo uradnika pri prehranbenem uradu Prevodu. 1943. leta je postal tiskovni referent pri istem uradu. Po osvoboditvi je v začetku še ostal pri Prevodovem nasledniku Navodu kot urednik službenega biltena, dokler si 1946. leta ni našel ustrežnejše zaposlitve, namreč uredništvo strokovnega lista Hmeljarja. List je urejal vse do smrti. Poleg tega pa je bil tudi vodja selekcijske postaje pri Hmezadu. Hmeljarna mu je dala v uporabo kos vrta –"moja farma" –ga je imenoval in tu je gojil križance. Vzgojiti je hotel novo vrsto hmelja, ki bi bolje rodil od domačega goldinga, ki bi zorel nekoliko kasneje, bil odporen proti suši in bi na isti podlagi vztrajal vsaj dvajset let.

Še vedno je objavljajl članke v Hmeljarju. V zadnji številki leta 1950 je v uvodniku Inventura in bilanca pregledal, kakšen je resničen položaj hmeljarjev. To je silno odkrito in trezno pisan članek. Z njim je hotel opozoriti odločujoče organe, da bi odpravili nekatere slabe ukrepe v hmeljarstvu. Članek pa je imel za Kača hude in usodne posledice. Medtem ko so ga tovariši pri Društvu slovenskih književnikov občudovali in mu bili tudi nekateri višji forumi hvaležni za odkrite besede, je sodišče smatralo članek za rovarjenje proti ljudski oblasti in zlonamerno prikazovanje gospodarske politike. Za mesec dni je moral v preizkovalni zapor, nato so ga izpustili, da bi se čez nekaj časa zagovarjal iz prostosti. Obsodili so ga in šele na ponoven priziv so mu priznali, da ni kriv. Bil je svoboden, toda udarca, ki so mu ga prizadeli, ni mogel preboleti. Zelo ga je prizadela obtožba, da dela proti ljudstvu, saj je v življenju ničkolikokrat pokazal svoj human odnos do ljudi. Od tega udarca se ni mogel pobrati, vedno bolj se je zapuščal. Začel se je tolažiti z alkoholom, kot pika na i pa je dva meseca pred smrtjo prišla še novica iz Žalca, da je odpuščen v službi. Lotiti se ga je hotela pljučnica, preganjal jo je z žganjem, dokler ga ni zadela kap. Umrl je 1. novembra 1952 v bolnišnici, pokopan pa je na šempavelskem pokopališču.

2. PRIPOVEDNIŠTVO JANKA KAČA

V tridesetih letih tega stoletja se je slovenska literatura povečini otresla z nejasnimi metaforami preobloženega sloga ekspresionizma in znova se je v njej vzbudil smisel za stvarno vsakdanje življenje. V središču ni bil več absolutni Človek, na njegovo mesto so prišli posamezniki s svojimi osebnimi težavami, odnosi med ljudmi, socialna vprašanja. Veliko področje je pripadalo književnosti o kmečkem življenju. Podobe iz kmečkega življenja naj bi dokazovale narodno samobitnost. V novelah in romanih je kmet zdaj dobil tudi specifično pokrajinsko obeležje, saj je tudi pokrajina sodelovala pri oblikovanju njegovega značaja. Kmet in pokrajina sta tako zaživela v svoji polnosti in pristnosti.

V literarnih delih slovenskih pisateljev so zaživele predvsem obrobne slovenske pokrajine: Prekmurje v delih Miška Kranjca, Primorje z Bevkom, Velikonjo, Albrehtom, in Koroška s Prežihovim Vorancem. Takrat sta tudi Spodnja Savinjska dolina in njen prebivalec, samozavestni Savinjec, našla polnokrvni izraz v delih rojaka Janka Kača.

Savinjska dolina se imenuje po reki Savinji, ki se kot moder trak vije po sredi doline, mirna v poletni pripeki, a razbesnela v pomladanskih nalivih, da ji Savinjčani niso mogli zaupati. Zato so njih naselja nekoliko odmaknjena od reke ali pa stoje v podnožju hribov, ki ob obeh straneh varno obkrožajo dolino. Nižje spodaj Savinja sprejme v svoje naročje potok Boljsko. V velikem kotu, ki ga delata obe vodi, stoji na rahli vzpetini ob Grobeljskem mostu zaselek Groblja. Ta prehaja v Latkovo vas. Malo naprej se pod okriljem gozdnate Žvajge razgleduje Prebold po dolini. Ti kraji so glavno prizorišče Kačevih del, obsegajo pa pravzaprav vso pokrajino do skrajnih robov, do Celja in Letuša. Napačno bi bilo predstavljati si Kača izključno kot leposlovnega pisatelja. Kot vemo, sta njegovo zanimanje in študij veljala raznovrstnim področjem, predvsem medicini in uporabni botaniki. Pisateljstvo predstavlja torej le eno vejo njegove delavnosti.

Pisati je začel razmeroma zelo pozno, kot popolnoma zrel človek blizu štiridesetih let. Prej za to pač ni čutil notranjega imperativa. Ko pa je postal sodelavec pri Jutru, je prišel v stik z novinarji in nekaterimi literati. Z njihove strani so v veliki meri prihajale pobude, saj so ga nagovarjali, naj pripovedovane dogodke, ki jih je obilo slišal iz pogovorov z ljudmi, opiše. Pobude so bile torej zunanje in možno je, da bi brez njih izživiljal pripovedni dar bolj v pogovorih kot v ustvarjanju.

V oblikovanju kmečkega življenja ni iskal vzorov v delih kmečkih pisateljev, saj mu je vzore dajalo domače življenje samo. Med pisatelji, ki jih je rad prebiral, skoraj ni nobenega izrazito kmečkega pisatelja. Ker je bil v literarnem delu realist, so mu bile tuje literarne struje, ki so se zlasti v prvem desetletju po prvi svetovni vojni razširile tudi pri nas.

V svojih delih je Kač zajemal iz pristnega domačega življenja. Vas mu je stala pred očmi kot celota z vsemi posamezniki. Vaški možaki in ženice, gostilničarji in veljaki – vsi ti ljudje, ki jih Kač imenuje s pravimi imeni, so res živeli. Kačeva literarna delavnost je skoraj izključno vezana na desetletja 1930-1950 in je v tesni zvezi z novinarskim delom, posredno pa je povezana tudi z njegovim ukvarjanjem s kmetijskimi vprašanji; poteka torej vzporedno z drugim delom in ji zato tudi v tej dobi ne pripada njegovo izključno zanimanje.

Poleg nepomembnih pesmi in nekaterih knjižnih poročil, ki jih je objavil v reviji *Odmevi*, ter člankov v *Jutru* šteje Kačeva pripovedna proza pet knjig: zbirki zgodb *Med padarji in zdravniki* in *Pisane zgodbe*, romana *Grunt* in *Moloh* ter povest *Na novinah*.

2.1. Kratka pripovedna proza

Med Kačeva krajša dela sodita dve knjigi zgodb ali črtic: *Med padarji in zdravniki* in *Pisane zgodbe*.

2.1.1. Med padarji in zdravniki (1932)

Leta 1932 je Kač izdal svojo prvo zbirko zgodb in črtic z vsem skupno zdravniško tematiko in jo naslovil *Med padarji in zdravniki*. Dobro polovico zgodb je objavil že prej, eno v *Slovincu*, ostale v *Jutru*. Snov za črtice so mu dali doživljaji in izkušnje iz lastnega življenja, iz medicinske prakse doma in v bolnišnici in končno podobni primeri, o katerih so mu pravili znanci. Zbirko je posvetil spominu svoje matere, Košmrljeve France, svoje prve učiteljice v zdravilstvu in v samaritanskih dolžnostih do človeka. Del črtic kaže izredno pisateljevo dovtetnost za etične nepravilnosti, ki jih je zasledil v praksi "diplomiranih obrtnikov", kakor je označil zdravnike. Čeprav je zgodb z napadalno ostjo komaj slaba polovica, najbolj izstopajo in izražajo idejo, ki postane zaradi izrazitosti primerov vodilni motiv knjige: več človečnosti, več usmiljenja z bolniki! Kač je prvi in edini slovenski književnik, ki se je lotil te snovi - odnosa med zdravnikom in bolnikom - in je ta odnos obdelal po najrazličnejših negativnih straneh. Učinkovitost zgodb je v dogodkih samih, ne pa v načinu opisovanja. Pogosto gre Kaču za samo veselje do pripovedovanja kot takega, ne da bi presodil, če je snov res vredna oblikovanja. Najmočnejša izmed črtic je zagotovo črtica z naslovom *Zaradi prijatelja*, sicer pa je težko izbirati med njimi, saj vse kažejo na dobrega pripovednika. Večina zgodb že v samem naslovu nakazuje zdravniško tematiko, vendar se tudi tiste, pri katerih se v naslovu zdi, da bi lahko obravnavale čisto drugo temo (npr. *Ljubezan*, *Nehvaležnost*, *Denar*) vsaj deloma dotikajo zdravstva, bolezni ali česarkoli drugega v zvezi z zdravniškim poklicem. Vsaka zgodba zase je zelo zanimiva in problemi zdravstva, ki jih avtor poda na izredno preprost

način, razumljiv prav vsem bralcem, so večinoma aktualni še danes. Kot primer bom povzela vsebine treh zgodb:

ZARADI PRIJATELJA

Zgodba pripoveduje o tragični usodi Mihelna Rieglerja, ki je bil po krivici zaprt v psihiatrični bolnišnici. Zgodbo o nesrečniku je avtor izvedel od prijatelja, študenta psihologije, ki se je na izpitu soočil s tem "bolnikom". Zgodba je sledeča: Mihelnu sta starša umrla, ko mu je bilo dve leti in k sebi ga je vzel stric. Z ženo sta bila do dečka zelo stroga. Ko je končal šolo, se je zaposlil pri železnici, kjer je delal njegov stric. Ves zaslužek je moral dajati svojima "dobrotnikoma", češ da jima je dolžan za dolgoletno skrb in rejo. Ko je omenil, da bi vzel sam, kar zasluži, mu je bilo zagroženo, da ga bosta dala v norišnico. Za Veliko noč pa se je fant ojunačil in šel v gostilno s prijatelji. Takrat je prvič vzel svojo plačo in z njo kupil tudi kos klobase za svojega edinega prijatelja, psa Murčka. Ko se je vrnil domov brez denarja, sta ga rejnika napadla in ga hotela pretepsti. Miheln se je branil, pritekli so sosedje in poklicali reševalno postajo, češ da je hotel ubiti svoja dobrotnika, kot sta rekla stric in žena. V skrajnem obupu, ko je fant že vedel, kam ga bodo odpeljali, se je hotel le posloviti od svojega Murčka. Vzel je sekuro in razbil vrata, da je prišel do njega. Ljudje so ga od daleč opazovali, saj se mu ni nihče ni upal približati. Prišel je zdravnik in strežniki iz reševalne postaje, ki so ga odpeljali v norišnico, kjer je zaprt že pol leta.

POSKUSNA ŽIVALCA

Zgodba govori o tem, kako je avtor kot majhen otrok nekoč služil svoji nekoliko starejši sestrici za poskusnega zajčka. Sestra je bila njegova varuška in nekega dne je peljala mlajšega bratca v gmajno, kjer je mati delala na polju. Gmajna je bila polna čudovitih rastlin. Sestra je pričela trgati cvetove neke rastline podobne majhnim smrečicam, iz katerih se je cedila mleku podobna snov. Mati ji je povedala, da je ta snov zelo navarna in da lahko človek oslepi, če mu pride v oči. Deklica je materi sicer verjela, a se je hotela

sama prepričati o nevarnosti te čudežne rastline. Ko je bratec zaspal, mu je oči namazala z skrivnostnim mlekom. Fant se je zbudil in ni mogel odpreti oči še nekaj dni.

DENAR

Zgodba govori o dekletu, ki se ji je neprenehoma tresla roka. Obiskala je veliko zdravnikov in nihče ji ni mogel pomagati. Nekoč pa je srečala zdravnika, ki ji je predpisal neko zdravilo, rekoč, da bo pomagalo. In res, deklici se je roka nehala tresti, če je vsak dan redno jemala zdravila. Nekega dne pa je prišel k zdravniku njen oče. Zanimalo ga je, koliko časa bo hči morala jemati zdravilo, ki je sicer stalo le en dinar na dan. Ko mu je zdravnik povedal, da mora zdravilo jemati celo življenje, se je oče razburil in mu je bilo žal, da je dekle sploh našlo zdravnika. Avtor dodaja, da je bilo dekle edinka in v tistem trenutku si je zaželel, da na svetu ne bi bilo denarja.

2.1.2. Pisane zgodbe (1934)

Med prvo Kačevo zbirko zgodb in črtic ter med Pisanimi zgodbami, ki jih je izdal z letnico 1934, je sicer še roman Grunt, vendar so po nastanku Pisane zgodbe deloma starejše.

Zbirka osemnajstih zgodb že v naslovu razodeva pestrost in neenotnost snovi. Vendar moramo vsaj rahlo zaslediti pri večini zgodb dve potezi: občutek za krivico, ki se kjerkoli godi, in humor, navadno združen z ironijo, včasih tudi s satiro. Zdaj je v zgodbi izražena prva, zdaj druga lastnost, včasih pa tudi obe, saj sta oba elementa vzročno povezana. Prav humoristi in satiriki imajo najostrejši čut za krivice ter zmote in humor je samo ena od reakcij nanje, navadno najučinkovitejša. Kačev humor pa se včasih poniža na stopnjo gole komičnosti. Pero, ki bi moralo šibati človeške zablode, se prerado ustavi ob sami smešnosti neznatnih dogodkov. Za primer povzemam vsebini dveh zgodbic:

BOROVNICE

Pisatelj se spominja nekega vročega poletnega dne, ko ni bilo šole in so se otroci odpravili v gozd nabirat borovnice. Dolgo časa so jih nabirali, dokler niso bile košare polne. Vesel je odhitel Janezek domov, da čimprej pokaže materi polno košaro. Toda ko je prišel domov, je videl v materinih očeh, da je nekaj narobe. Povedala mu je, da so ga obdolžili, da je porezal hmelj nekemu vaščanu. Janez tega ni storil in mati mu je verjela, toda strah jo je bilo, ali mu bodo verjeli drugi, saj bi drugače morala plačati 40 goldinarjev kazni. Vsa vas ga je imela za falota in nepridiprava in moral je na zagovor v občinsko pisarno. Tam se je le izkazalo, da ni kriv. Še kasneje se je pisatelj vsakič, ko je videl borovnice, spominjal tega dogodka.

KLIC DOMAČE GRUDE

To je zgodba o Janezu Bohincu, ki je doma pustil zemljo in starše ter odšel z družino na tuje za boljšim kruhom. Toda zgodilo se je, da so tovarne začele propadati in ni bilo več kruha za delavce. Stradale so cele družine z otroki. Na božični večer je punčka vprašala očeta, zakaj njihovo božično drevo krasi tako malo okraskov in oče Janez ji je odgovoril, da ni denarja. Radovedna hči ga je vprašala, kako so pa oni včasih preživljali te praznike. Oče se je razgovoril in povedal, da so delali jaslice, šli k maši ob polnoči in jedli potico. To je bil za otroke najlepši čas v letu. Ob spominu na te dni mu je postalo hudo in odločil se je vrniti domov za vedno, k svojim obnemoglim staršem, kjer bodo lahko imeli pravi božični praznik.

2.2. Dolga pripovedna proza

V okvir dolge pripovedne proze uvrščamo Kačev tridelni roman *Grunt*, povest *Na novinah* in socialnozgodovinski roman *Moloh*.

2.2.1. Grunt (1933)

Kačevo pisateljsko ime je najtesneje povezano z romanom *Grunt*, ki predstavlja vrh njegove ustvarjalnosti. Roman je tridelen, izdan pa je bil leta 1933 pri založbi Zemlja v Ljubljani.

2.2.1.1. Zgodba

Vsebina romana je zgodba o življenjski usodi treh Kolenčevih rodov (vsak del romana predstavlja zgodbo enega rodu), lastnikov najstarejšega in najtrdnejšega posestva na Groblji in v okolici. Dejanje se odvija od začetka devetdesetih let devetnajstega stoletja do konca prve svetovne vojne, v zaključku pa sega celo do leta 1933.

PRVI DEL

Kolenčevina slovi kot največji in najbogatejši grunt daleč naokoli v Savinjski dolini.

90-letni gospodar Matija in njegova žena Polona imata sina Tona, ki je dopolnil že štirideseto leto, a se še ni oženil. Starša sta zaskrbljena, saj si želita videti mladi rod, ki bo nadaljeval z gospodarjenjem na gruntu.

Mati Kolenčevka nekega dne izve, da ima Tona v Celju nezakonskega otroka z neko hotelsko kuharico. Novica zelo pretrese oba z očetom, predvsem zaradi opravljenih

jezikov, še bolj pa zato, ker hoče Tona mater svojega pravkar rojenega sina poročiti, češ da jo ima rad. To pa je vsekakor v nasprotju z vsemi zakoni gruntarstva. Starša odločno nasprotujeta, saj so vsi potihem že ženili Tona s Kovačevo Miciko, ki je tudi sama računala na to, da bo nekoč zagospodarila na Kolenčevini. Po pametnem pogovoru Matije s sinom pridejo do sporazumne rešitve. Tona bo vzel otroka k sebi, ko bo shodil, njegovo mater Pepco pa bo izplačal. Poročiti pa se mora z Miciko. Ta sicer ni najprej navdušena nad poroko a jo starši prepričajo, da bo ob bogastvu, ki jo čaka, že pozabila na ta Tonetov greh. Tako se Tone in Micika poročita in svatba traja kar tri dni.

DRUGI DEL

Po končani svatbi je teklo življenje na Kolenčevini naprej po ustaljenih tirih. Stari Matija in njegova žena sta se umaknila mladima dvema, ki sta prevzela vajeti na gruntu. Nepričakovana novica, ki je prekinila mirno življenje, pa pride po pošti iz Celja. Pepca je bila zelo bolna. Sicer je ozdravela, a bi vseeno rada, da bi Tona izpolnil obljubo in vzel malega Tončka k sebi. Sama se bo odpravila v tujino, kjer bo poskusila pozabiti na svojo ljubezen. Micika je to izvedela iz pisma, ki ga je našla v Tonovem suknjiču in se je zelo razburila, saj si nikakor ni želela "pankrta" k hiši. Končno se je morala ukloniti odločni besedi starega Matije, da bo otrok prišel k hiši, zanj pa bosta skrbela on in Polona. Tako se je tudi zgodilo. Tončka so vzljubili vsi, predvsem pa Tona. Le Miciki je bil trn v peti. Kmalu je povila tudi ona sina Anzeka. Fanta sta skupaj odraščala. Tonček je bil krepak, Anzek pa bolj slabega zdravja. Veliko se je z njima ukvarjal Matija, dokler ga ni doletela nesreča, ko se je v hlevu nanj podrl strop. Tri dni se je še mučil, potem pa izdihnil. Nedolgo za njim je odšla tudi Polona.

Tonček in Anzek sta odrasla v mladeniča in postala Tonče in Janez. Tonče je bil zelo močan. Oče ga je izučil v odličnega kosca. Janez je bil bolj slaboten, vendar je zanj vendo skrbel njegov starejši polbrat. Oba sta že imela potihem izbrano nevesto – Metelanovo Nežiko. Nežikino srce je pripadalo Tonču, čeprav so bili njeni starši odločno proti, da vzame hlapca. A tudi usoda ji ni bila naklonjena. Tonče je moral k vojakom in kmalu tudi

v vojno. To je bila za Janeza prilika, da se zbliža z Nežiko. Redno so k njej prihajala pisma s fronte, dokler ni nekega dne prišla novica, da je Tonče padel. Nežika kar ni mogla verjeti temu in je še vedno upala, da se bo vrnil. Zelo potrjeno je bil tudi stari Tona, ki pa je končal na zelo nesrečen način. V gozdu je nanj padlo drevo in mu odbilo obe nogi. Kmalu je izkrvavel. Tako sta na Kolenčevini ostala sama že ostarela Mica in Janez. Po letih čakanja se je tudi Nežika sprijaznila s tem, da Tonča ne bo nazaj in se je poročila z Janezom. Tako je spet zagospodaril novi rod na Kolenčevem gruntu.

A kmalu je moral v vojno tudi Janez.

TRETJI DEL

Janez se je vrnil od vojakov zelo bolan in shiran in je kmalu umrl. Še prej pa je prejel pismo od svojega polbrata Tončeta iz Rusije, saj je bil hudo ranjen pripeljan v bolnišnico, kjer so mu rešili življenje. Janez o pismu ni povedal Nežiki, čeprav ga je pekla vest. Šele na smrtni postelji ji je izdal, da Tonče še živi. Janeza so pokopali in na Kolenčevini sta spet gospodarili sami ženski s pomočjo hlapca-ruskega ujetnika Terentija. Mico je zelo mučila misel, da bo grunt prešel v roke tujcem, saj je videla žarek sreče v Nežkinih očeh, ko je izvedela, da Tonče še živi. V brezglavem obupu je sklenila ubiti snaho, ni pa vedela, da je Nežika noseča. Zastrupila ji je žgance z arzenikom. Na srečo je Nežika po dolgih mukah ozdravela, umrl pa je otrok, ki ga je nosila pod srcem. Mica je šla v zapor. Na sodišču je svoje dejanje priznala in ga ni obžalovala, saj ni prenesla misli na to, da bi propadlo ime tisočletnega rodu. Ko je izvedela za smrt svojega vnuka, se ji je zmešalo. Tonče se je vrnil na grunt k Nežiki, k njima pa je prišla živeti tudi Tončeva mati Pepca.

2.2.1.2. Interpretacija romana

Snov oziroma posamezne elemente zgodbe je Kaču v precejšnji meri nudilo življenje v domači vasi na Groblji. Ta poteza - temeljiti na stvarni podlagi in zajemati iz resničnih vaških pripetljajev - je za Kača izredno značilna in jo zasledimo v vsem njegovem pisateljstvu, od prve zbirke Med padarji in zdravniki, ki so tako v bistvu obnove resničnih dogodkov, pa do zadnje njegove knjige, povesti Na novinah. Pobudo za Grunt mu je dala razlika med zakonskim in nezakonskim sinom bližnjega soseda Jakovca, zato je sprva hotel roman imenovati Nezakonski sin; pa se mu je razrasel v globino, poiskal je vzroke za krivično ravnanje z nezakonskimi otroki, poiskal je tudi nevidne zakone, ki usmerjajo kmetovo ravnanje sploh, in jih našel v Gruntu. Dejanje je prenesel na nekdanj najmočnejše posestvo v vasi, na Kolenčevino. Prenos na veliko posestvo je bil potreben zaradi osnovne misli o zaporedju vrednot: grunt, denar, postave, bog; nudil pa mu je tudi več zanimivega gradiva. Kolenčevina je bila dejansko več stoletij staro mogočno posestvo, eno od tistih, ki jim je glavna cesta z velikim prometom pred izgradnjo železnice prinašala v hišo denar in bogatijo.

Trije elementi so torej pisatelju pomagali pri oblikovanju glavne zgodbe: razmere pri kmetu Jakovcu so mu dale pobudo, zgodovina Kolenčeve domačije podlago za dokaz o primarnosti grunta v mišljenju kmetov, domišljija pa mu je pomagala pri izoblikovanju dogajanja.

V romanu je mnogo dogodkov, ki so epizodnega značaja, so pa po vsej verjetnosti obnove različnih pripetljajev. V tej trditvi nas utrjuje zlasti dejstvo, da je marsikatero stvar tudi posebej opisal, česar prav gotovo ne bi bil storil, če ne bi temeljila v stvarosti. Prav tako je z nastopajočimi osebami, ki se večkrat mimogrede pojavljajo tudi v drugih delih. Kakih petdeset jih je vseh in le manjšina je v zgodbi res potrebna. Ker mu ni šlo za psihološke probleme osebnosti, ampak bolj za prikaz življenjske usode rodu, ki mu zakoni grunta črtajo pot in ki je seveda v vsakdanjem življenju stalno povezan z vaško soseščino, in ker je končno hotel naslikati tudi širokopotezno podobo vaškega mišljenja sploh, bi bila

omejitev na nekaj glavnih oseb delu v škodo. Vaški možaki in ženice, gostilničarji in veljaki torej niso nepotrebna dekoracija. Skoraj vi ti ljudje, ki jih Kač imenuje s pravimi imeni, so res živeli, nekateri žive še danes. Za Kačeve rojake je imel roman gotovo posebno privlačnost med drugim tudi zato, ker so opisane osebe ali vsaj njih osebe dobro poznali.

Matija Kastelec z ženo Polonco je predstavnik najstarejšega Kolenčevega rodu, ki v romanu aktivno sodeluje. Devetdesetim letom primerno je v sebi docela urejen in umirjen, nobena stvar ga ne more več spraviti iz ravnotežja. Duševno je svež starec s kopico ustaljenih, vseh iluzij osvobojenih sodb, ki so nekake usedline dolgega otepanja z življenjem. To ga je privedlo do enostavnih, stoično mirnih ugotovitev o smislu človekovega bivanja: *"Človek se zato rodi, da dela, se oženi, potem še bolj dela, dokler ne umrje."* Morda se je v mladosti kdaj upiral temu tedaj šele slutenemu spoznanju, zdaj na starost se pač nič več ne razburja in ne žalosti. Ob dolgih premišljevanjih, v katerih se je zalotil, ko se je grel na soncu, pa je prišel tudi do tolažilnejše ugotovitve: *"Nič se ne izgubi: telo rase v potomcih, delo pa v grunt. Dvakrat je večno človeško življenje, tretje v nebesih je bolj za parado."* Kmet visi na zemlji, tu išče smotrov. Bolj kot drugi so na zemljo navezani gruntarji, in to je Matija Kolenc. Ne služi grunt njemu, ampak on služi in streže gruntu. Zaradi tega suženjstva gruntu se mora sin odpovedati ljubezni, ki nič ne zaleže. Ljubezen je za hlapce in dekle, za gruntarja je ne sme biti. Toda stari Kolenc ni brezsrčen človek. Če je njegovo ravnanje etično manj vredno, ni njegova krivda, krivi so zakoni grunta. Tako ga kaže pisatelj. Spoznanje, ki ga je črpal od prednikov – grunt je prvo– mu leži v krvi in ga vodi, četudi nanj posebej ne misli. Močan, če ne bi bil tako domač, bi lahko rekli celo monumentalen lik starca je to, celo smrt ga pokosi iznenada, ne da bi dopustila počasno usihanje. In še tedaj, ko je komaj spregovoril besedo, pokaže na Anzeka: gospodar.

Tona vodi ista sila kot očeta – zavest dolžnosti do grunta. Le enkrat se v sebi upre tej vsemogočni sili, ki bi hotela človeku izpiti vse moči, ko kmet vendar niti ni pravi lastnik,

temveč samo oskrbnik te zemlje, ki hrani posvetno in duhovno gosposko. Komaj pa se njegove misli podajo na polje, se otrese uporništvu. Kasneje je že docela prepričan: "Kruti so zakoni grunta, vendar teče na njih zibelka sreče človeštva." Toda Tonovo življenje ne more poteči tako mirno kot očetovo. V njegova šestdeseta leta udari svetovna vojna in sproži v njem, ki si kot zdrav in trden kmet ni nikoli belil glave z verskim problemom –vsaj pisatelj pušča to vprašanje popolnoma vnemar– dvom v božjo pravičnost in eksistenco. Kmalu ga sicer odrinejo važnejši opravki, toda dovolj je, da se je misel sploh pojavila, ker že to priča, da je svetovna morija zanesla spremembo tudi v duševnost našega kmeta. Tonova žena Micika, sama posestniška hči, ima močan gruntarski čut, vendar njeno življenje ne kaže potez, ki bi mogle psihološko opravičiti njen poznejši zločin.

Na mlajšem rodu, ki ga predstavljajo Tonče, Janez in Metelanova Nežika, se moč grunta ne kaže tako izrazito. Posebno Tonče je v tem pogledu svoboden, čeprav je po svoji moči in odnosu do poljskega dela -on čuti, kako zemlja diši- kot ustvarjen za gospodarja.

Idejo romana je pisatelj sam izluščil in jo podal v motu: *"Prvo je grunt, za njim denar. Potem pridejo postave, bog pa je zadnji. Taka je kmetska postava. Nikjer ni zapisana, nikjer dovoljena. V vseh deželah, pri vseh narodih in v vseh verah pa je bila in bo ista, dokler bo zemlja osebna last človekova.* Taka zaporednost mu je narekovala tudi prenos zgodbe s srednjega kmeta na največjega vaškega posestnika. Na dogodkih njegovega rodu je mogel najizraziteje prikazati mogočno silo grunta, ki ga ne pojmuje samo kot lastnino. Vez med kmetom in posestvom je poduhovljena. Odtod pisateljev zanos, ki ga izraža v takih mislih: *"Vse to neizmerno bogastvo neplačanega znoja in skrbi se steka nazaj v zemljo in raste iz roda v rod s krvavimi obrestmi v tisti čudežni kapital, ki mu kmet pravi grunt. Grunt ni dvajset oralov njiv, deset oralov travnikov in pet oralov gozda. Ne! Grunt ni le zemlja. Za vsako reč ima kmet svojo domačo, vsem umljivo besedo, le za grunt je nima. Čudovita skrivnost se drži te besede. Kdor ne vidi več te skrivnosti v njej, mu usahnejo sredi dežja pridelki, zakaj grunt daje človeku svoje darove le nerad, terja pa od*

njega v zameno krvave žrtve." Torej se besede grunt drži neko božanstvo, še več, grunt je božanstvo, in to, kot pravi, poleg sonca edino večno božanstvo. In če je grunt božanstvo, potem so njegove zahteve do človeka, njegovi zakoni samo za človeški razum in čustvovanje krivični, nenravni; božanstvo pa je izven dobrega in zlega, izven npravnosti. Božanstvo je večno, torej je tudi gruntarstvo večno. Ta sklep, ki ga moremo izvajati iz zgornje trditve, korigira nekje drugje, ko se Tona opravičuje sinu, da je zapustil njegovo mater: *"Nisem bil kriv jaz, temveč tisočletni zakoni grunta, ki nas vklepajo v svoje okove. Danes že popuščajo. Z njimi pa popušča ljubezen do zemlje. Kadar jih več ne bo, tudi grunta ne bo več"*. Pravo ljubezen do zemlje torej ima samo gruntar. Čeprav pisatelj ugotavlja neizprosnost in krivičnost gruntarskih zakonov, se zdi, da so mu trdna, gospodarsko neodvisna posestva pozitiven družbeni element, ker predstavljajo jez pred poplavo kapitalizma. V svoji vasi in v drugih vaseh v bližini preboldske tekstilne tovarne je Kač mogel opazovati postopno proletarizacijo vaškega življa. Vendar se v Gruntu tega problema komaj dotika, važnejši mu postane v naslednjem romanu Molohu.

V kmetovem odnosu do zemlje Kač ne vidi sebičnosti, težnja po povečanju in ohranitvi gruntov ni lakomnost. Kmeta vežejo z zemljo žrtve, zato bo ostal temelj vsem stanovom vse dotlej, dokler ne bo prevladal tudi v vaškem življenju dobiček, kot je že drugod. Vendar Kačevega čuta za pravičnost ne zadovolji rešitev, kakor sijo zamišlja stari Matija: da bo za gospodarja zakonski Janez, nezakonskega Tonča pa bodo s sicer lepo doto odrinili iz hiše. Pisatelj si pomaga z etično zadovoljivejšim koncem. Posestvo dobi Tonče. Krivica je s tem popravljena, grunt pa ostane in to je za Kača važno; nikjer namreč ni namiga, ki bi mogel pričati, da pisatelj sluti ali računa z razlastitvijo posameznikov in skupno lastjo zemlje. Tega problema Kač sploh ne upošteva. V romanu je skoraj izključno poudarek na razmerju kmet-grunt, manjka pa vsako opozorilo na razmerje med malimi in velikimi kmeti, ki najde izraz v Kačevem delu Na novinah.

Vsako literarno delo nosi pečat ustvarjalca in to mu daje svojstvenost, ki v prvi vrsti napravi delo zanimivo. Seveda tu ne gre za hoteno originalnost ali celo izjemnost. Kaču

je bila zgodba gradivo, iz katerega je črpal svoje poglede na bistvo kmetovega odnosa do grude, ki ga posebej razčlenja v vmesnih razglabljanjih. V teh se v delnem nasprotju z mirno objektivnostjo vsakdanje zgodbe včasih povzpne do nekakega zanosa, skoraj do mitičnega razlaganja sile grunta. Za potek dejanja njune prizore prepleta pripovedovanje ali bolje ponazarjanje tistih drobnih vaških pripetljajev, ki vežejo glavne junake z vaško skupnostjo. Mirna objektivnost pripovedovanja pa skriva obilno mero vedrine, optimističnega pisateljevega odnosa do kmečkega življenja in celo nekoliko patosa, o čemer najbolj pričajo opisi kmetovega odnosa do polja in dela. Morda gre iskati vzroke tej poslednji lastnosti v samozavesti Savinjanov, ki je je Kač tudi precej imel.

2.2.2. Na novinah (1942)

Otroška leta je Kač preživel na gmajni pod domačo hišo. Savinja z vsemi svojimi muhami mu je postala dobra znanka. Polagoma se mu je izoblikovala v mislih snov za povest, ki bi ji bila gmajna središče. Poprej dobra le za soseskino pašo, ker je po njej Savinja po mili volji razsajala, je postala po regulaciji uporabna tudi za slabša polja. Ta svet je označil z izrazom novine. Malo pred začetkom druge svetovne vojne, leta 1942, je zaključil povest Na novinah.

2.2.2.1. Zgodba

Čeprav ima povest večji obseg kot starejša Kačeva dela (kar 68 000 besed, Grunt jih ima skoraj 62 000, Moloh pa 41 000), je vsebina najbolj skromna. Dogajanje je postavljeno na vas Grobljo, na začetek 19. Stoletja. Celotno povest sestavljajo tri zgodbe, ki se prepletajo ena z drugo.

Prva je ljubezenska zgodba med Smodejevo Julčko in Trapečarjevim Lojzom. Julčka in Lojz sta nerazdružljiva že od otroških let in odločena, da se poročita. Edina ovira je v tem, da Lojz ni ravno premožen in zato po mnenju očeta Smodeja ni primeren ženin za njegovo hčer. Oče upa, da se bo Julčka vendarle odločila razumno in vzela za moža Kodelovega Cena, ki je edini dedič na Kodelovini, največjem gruntu daleč naokoli. Pripravljen je spregledati tudi to, da Cena trpi za neprijetno boleznijo–božjastjo. Vendar Lojz je zelo priden in gospodaren fant, ki mu s trudom uspe prihraniti toliko denarja, da lahko postavi majhen grunt sebi in Julčki, kmalu pa se jima pridruži še troje otrok.

Druga je zgodba o Kodelovem Cenu in njegovi bolezni. Cena je bogat dedič na Kodelovini, ki upa na poroko z Julčko, čeprav ve, da njeno srce v celoti pripada Lojzu. Julčka je prijazna z njim iz sočutja, saj je zelo bolan. Vsake toliko časa ima napad

božjasti, ki ga popolnoma spremeni. V normalnem stanju je Cena prijeten, preprost fant, ki pa se lahko spremeni v pravega nasilneža, ne da bi se tega prav zavedal. To njegovo nasilnost občuti nekega dne Julčka na svoji koži. Cena po prigovarjanju starega Smodeja spiije nekaj kozarcev vina, ki mu tako zmeša razum, da napade Julčko in jo hoče na silo poljubiti. Reši jo Lojz, ki se zapodi za Cenetom in ga požene v mrzlo Savinjo. Naslednji dan se Cena ne spomni nič, pri Smodeju pa so se iz ljubega miru odločili o tem molčati. Vendar novica se kljub temu razve, medtem ko Cena umira zaradi prehlada in visoke temperature. Misleč, da je z njim konec, se izpove svojim staršem o tem, kako ga je v nerazumljivem stanju neka sila gnala, da je požgal nekaj kozolcev v soseščini. Oče mu odpusti in poravna škodo vsem prizadetim, Cena pa naslednje jutro po čudežu ozdravi. Zaradi svojega dejanja se mora zagovarjati na sodišču, kjer mu upoštevajoč njegovo bolezen določijo dve leti zapora. Kasneje ga preselijo v psihiatrično bolnišnico na Dunaj.

Tretja pa je zgodba o reki Savinji, ki s svojo muhasto naravo kroji usodo tamkajšnjih prebivalcev. Vaščani Groblje se odločijo postaviti most čez Savinjo. Lojz postane vodja delavcev, s čimer zasluži precej denarja. Svet ob reki imenujejo novine ali gmajna. Gre za nerodovitno zemljo, ki je sprva last vseh vaščanov. Po regulaciji Savinje se ga odločijo razdeliti, tako da bo vsak dobil en del. Seveda pa tu ne gre brez prerekanj in obtožb, predvsem s strani kočarjev. Podjetni Lojz nato kupi od kmetov zemljo po zelo nizki ceni. Z nekaj iznajdljivosti mu ne uspe le postaviti hišo in hlev, temveč celo naredi zemljo rodovitno, s pomočjo takrat še nepoznanega umetnega gnojila.

Zgodbe se nekako združijo v zadnjem delu knjige. Cena se odloči maščevati Lojzu. Pobegne iz psihiatrične bolnišnice. Pot ga najprej vodi na novine, kjer si je Lojz zaradi nevarnosti poplave zgradil nasip z vrečami peska. Cena zmeče vreče v vodo a ga deroča Savinja povleče s sabo. Mrtvega najdejo čez nekaj časa. Lojzovo kmetijo zalije voda, ki pa ne povzroči prevelike škode. Vseeno da pobudo pri vaščanih in s skupnimi močmi se pripravijo k gradnji nasipa.

2.2.2.2. Interpretacija povesti

Kot v ostalih večjih Kačevih delih je tudi v povesti Na novinah v ospredju ljubezenski trikotnik. Vendar Julčka in Lojz sta neomahljiva v svoji ljubezni, Cena pa je zaradi svoje bolezni prešibak, da bi mogel nastopati kot tekmeč. V njegovem nastopu je več žalosti, več hrepenenja po Julčkinem sočutju kot ljubosumnosti. Tekmeč je pravzaprav samo njegovo premoženje, ki tekmuje z Lojzovo pridnostjo in varčnostjo v odločitvi omahljivega očeta Smodeja. Njegovo nihanje med obema ženinoma je s kmečkega stališča razumljivo. Hčeri želi sicer srečen zakon, poročstva zanj pa ne išče v ljubezni, ampak v materialnem blagostanju. Dogajanje v povesti je zelo monotono, neko gibanje vnese v zgodbo Cena, toda še ta le kot orodje bolne duševnosti. Bistvo zgodbe je tole: Lojz in Julčka se imata rada, poročita se in zadovoljno živita; božjastnikovo maščevanje za hip, toda samo za hip, skali mirno sožitje, ki se takoj zopet povrne v prejšnje ravnovesje. Lojz in Julčka ostaneta od začetka do konca nespremenljiva; tudi razvijata se ne. Kot je Lojz že od začetka preudaren, varčen, pošten in dober, Julčka pa ljubeča in skrbna žena, taka sta tudi ob koncu povesti, torej pri tridesetih letih. To sta docela nezapletena lika, ki ne poznata nobenih globokih nerešljivih problemov.

Cena, ki je gibalo povesti, je pisatelj močneje osvetlil. Kadar je zdrav, je miren, prijeten fant brez bogataške bahavosti. Zaradi bolezni mu manjka fantovske odločnosti in samostojnosti. Podrobneje se Kač ukvarja z bolnikovim doživetjem pred napadom božjasti. To pripovedovanje in osvetljevanje pa ostane pri opisu, zakaj v bolnikovo duševnost se Kač ne zna poglobiti. Zato ne more prikazati tiste spremembe v duševnosti, ki iz mirnega Cena napravi maščevalca. Je pa Cena edina oseba v pisateljevem leposlovnem delu, v katerem se kaže Kačevo izvenliterarno zanimanje za psihološke oziroma psihopatološke pojave.

Osebno zgodbo Lojza in Julčke je pisatelj uporabil predvsem za vez med posameznimi poglavji svojega dela, kateremu daje strnjeno in vsaj kolikor toliko enotnosti. Vendar naslov Na novinah ne zahteva, da bi se pisatelj moral omejiti samo na življenjsko usodo dveh ljudi. Označuje življenje vse soseske, kolikor je povezano s tem svetom.

Najvažnejši je torej problem soseskine gmajne in je osebna zgodba s tem problemom povezana v toliko, kolikor poteka skupno življenje Lojza in Julčke na novinah in sta zato najbolj prizadeta, ko jih je treba reševati pred spodjedanjem reke. Regulacija Savinje sproži problem. Doslej je bil svet za vodo last vse soseske, bil je skupen pašnik-gmajna. O njej in o drugih vprašanih razpravljajo na soseskinih večerih, ostanku nekdanje vaške skupnosti. Spori in vaške polemike na njih govore o tem, da se je čut skupnosti vse bolj izgubljal. Ko namreč v nasip vklenjena Savinja neha raznašati po gmajni prod in postane zemljišče porabno za slabše polje zahtevajo vaščani delitev. Vsak ima raje kos lastne zemlje kot uporabo cele gmajne. Nastanejo spori. Tu Kač prvič pokaže trenja med posestniki in kočarji, ko gre za to, kolikšen in kakšen kos bo kdo dobil. Pisatelj se ne opredeli, samo ugotavlja v besedah vaškega veljaka, da sta pravica in postava dvoje. Seveda niti med kočarji ni enotnosti. Medsebojna trenja, prepiri, zbadanja so zelo živo risani. *"Ko gre za zemljo, se zbudi v vsakem kmetu hudič"*, pravi Kač.

Na novinah je Kač napisal v razmeroma kratkem času, v razdobju nekaj mesecev. Čeprav je snov v glavnem že prej nosil v sebi, je morda prav zaradi naglice pa tudi zaradi premajhne discipliniranosti precej pomanjkljivosti v zgradbi. Zlasti motijo časovni premiki nazaj. Še hujša napaka je prevelika razvlečenost povesti, ki se je razrasla v najdaljši, toda najohlapnejši Kačev tekst. Kač ne zna z manj pomembnimi dogodki učinkovito opraviti z nekaj besedami. Stvar, ki se je loti, razvleče. S krepkimi dialogi sicer ustvarja dokaj plastične prizore, ki bi jih lahko imenovali umetniške reportaže iz povprečnega, nikoli preveč globoko razburkanega vaškega življenja. V nagnjenju do širokega slikanja zametuje globinsko perspektivo, zato v delu mrgoli njemu znanih kmetov, ki dopolnjujejo podobo vaškega okolja, toda samo z nastopom, ne pa z usodo. V madvojnih letih je zadnji Kačev spis kljub napakam na bralce silno deloval. Močna

privlačna sila je bil duh po domači zemlji, predvsem pa nezlomljiv optimizem, tako potreben v tistih težkih letih.

2.2.2.3.Kmečka povest/roman

Roman Grunt in povest Na novinah literarna teorija uvršča v žanr kmečkega romana oz. povesti. Gre torej za deli s podobno strukturo, ki ju je mogoče primerjati s Sosedovim sinom, Hlapcem Jernejem, Samorastniki. To so dela, ki jih je mogoče obravnavati kot oblike iste razvojne tendence.

Za kakšne vrste kmečko povest/roman gre pri Kaču?

V dvajsetih letih tega stoletja je kmečka povest doživela modifikacijo, pojavi se *pokrajinska* ali *regionalna* povest. Kot so ostale (predvsem obrobne) pokrajine zaživele v delih številnih slovenskih piscev, je tudi Savinjska dolina našla svoje mesto v delih Janka Kača. Vendar avtorji poleg pokrajin opisujejo tudi socialno problematiko svojega območja. Kač, Kranjec in Kociper so šli v tem okviru najdlje in so določali pokrajinski tip človeka s sredstvi *literature krvi in zemlje* (literatura, ki motivno in idejno črpa iz povezovanja človeka z zemljo. M. Hladnik: Kmečka povest, str. 196.). Tu se srečujeta pokrajinski in domačijski tip kmečke povesti, ki ju je včasih težko ločevati.

Kač se od predhodnikov razlikuje po tem, da je v stilu naturalist. Do Kača so pisatelji namreč obravnavali le odnos kmeta do zemlje (npr. dedovanje). Kač pa je posegel po bistvu – po etični sili grunta. Kmet je vršilec dolžnosti, ki mu jih nalaga posest, zemlja. Ta je močnejša od kmetove individualne volje. Božidar Borko (LZ, 61-62) govori o ruralistih, pisateljih, ki se ne lotevajo kmečke tematike samo mimogrede, ampak pretežno v odnosu do vasi in zemlje. Zemlja postane več kot le materija, postane hrepenenje, ljubezen, sen. Prevzema vlogo absolutnega in človek je v razmerju do zemlje v podrejenem, celo suženjskem položaju. V kmečki povesti je prevzela celo vlogo matere. „Zemlja...Čudovita skrivnost se drži te besede. Kdor ne vidi več te skrivnosti v njej mu usahnejo sredi dežja pridelki, zakaj grunt daje človeku svoje darove le nerad, terja pa od njega v zameno krvave žrtve ”. (J. Kač: Grunt, str. 33)

2.2.3. Moloh (1936)

Medtem ko je v Gruntu pred nami docela kmečko življenje, opisuje Kač v svojem drugem romanu, ki mu je nadel simbolično ime po nenasitnem semitskem božanstvu, spremembe v značajih in življenju vaščanov, ki jih je povzročila izgradnja najstarejšega industrijskega podjetja v soseščini, preboldske tekstilne tovarne. To je torej prva stopnja prehoda iz izključno kmečkega, samo na obdelovanju zemlje slonečega življenja, v delno proletarizacijo vasi.

2.2.3.1. Kaj je moloh?

Moloh je bil okrutni bog Amonitov, ki so ga častili z darovanjem ljudi. Zaradi svoje narave se je ohranil izraz *moloh* kot simbol za vse, kar uničuje ljudi ali vrednote. (Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana, 1988)

Izraz najdemo tudi v SSKJ:

moloh—a m knjiž., eksr. *Kar je človeku sovražno, ga uničuje*: tujina je moloh; plačati davek molohu kapitalizmu; prezirati zlatega moloha *bogastvo, denar* / z oslabljenim pomenom: moloh lakomnosti ga je dobil v past; moloh vojne.

2.2.3.2. Zgodba

Lahkoverni kmet Dobravec proda svoj mlin na potoku Boljski tržaškemu tovarnarju Uhlichu, ki namerava na tem mestu postaviti tovarno. Nad to novostjo so predvsem navdušeni mali kmetje, saj bo tovarna zaposlila njihove otroke ter prinesla nov vir zaslužka in redni dohodek k hiši. Vendar nekatere obdajajo zle slutnje, saj prihod tujcev ne pomeni nič dobrega, kar se kmalu izkaže za resnično. Dobravec živi na kmetiji z odraščajočo hčerko Marjetico in svojo ostarelo materjo. Žena mu je umrla pri porodu, zato ima do hčerke še posebej ljubeč odnos. Ker je preveč zagledan v denar, Dobravec ne vidi zla, ki ga s sabo prinaša tuja gospoda. Ko tovarno postavijo, v njej dobi delo veliko močnih in zdravih mož in žena iz doline. Življenje v vasi poteka odslej drugače. Vsi živijo le za težko pričakovani "geltak" (beseda iz nemščine: geld=denar, tag=dan, gelttag=plačilni dan.). Tovarna jih popolnoma ujame v svoj ritem. Kmalu pa se začnejo kazati njene slabe strani. Ravnatelj tovarne žid Sūsstrunk začne osvajati Dobravčevo hči Marjetico. Marjetica je štirinajstletno dekle. Že od otroštva sta z sosedovim Markom neločljiva. Veže ju otroška ljubezen in nekako sta obljubljeni drug drugemu. Marko se ni pripravljen odpovedati Marjetici in to tudi pokaže. Je zelo pogumen v boju za svoje dekle in ga ni strah gospode. Ko Sūsstrunk izroči Marjetici v dar zlato verižico s križcem, mu jo Marko pogumno vrne. Nekega večera na svatbi dveh vaščanov se ga Dobravec precej napije, pa tudi Marjetica poskusi kak kozarec. Sūsstrunk vidi priliko, da se deklici približa. Pred odhodom domov ju povabi k sebi na kozarček. Dobravec pijan zaspri za mizo, Sūsstrunk pa rahlo vinjeno Marjetico zvleče v spalnico in jo zlorabi. Ko Dobravec izve, kaj se je zgodilo, vrže ob naslednjem obisku predrznega žida iz hiše. Odloči se poravnati z njim vse dolgove in s tem opraviti z njim za vselej. Tako tudi stori. Grozovito dejanje žida pa žal ni ostalo brez posledic. Marjetka je namreč zanosila. Sūsstrunk izve novico v gostilni in čuti se dolžnega, da jo reši sramote, saj jo ima še vedno rad. Odloči se jo poročiti. Glavni oviri pri tej njegovi odločitvi predstavljata njegov oče in vera, saj je sam žid, Marjetica pa kristjanka. Ko sporoči očetu svoj namen, se ta pripelje v Celje po sina. Ukaže mu oditi z njim, sicer ga bo preklel in se mu za vedno odpovedal. Sūsstrunk

kljub ljubezni do svoje izvoljenke uboga očeta in odide. Marjetica rodi sina Julčka. Marko spozna, da ni bila njena krivda, da je zanosila in jo je pripravljen vzeti za ženo. Še prej mora v vojsko, kjer izgubi življenje. Kmalu umre tudi oče Dobravec in tako ostane Marjetka sama s sinom. Očetovi dolgovi ji vzamejo tudi Dobravo in preseliti se mora v majhno zidanico ob vinogradu, ki ji je ostala. Vendar se ne vda. Odloči se oživeti vinograd in zaslužiti s prodajo vina. Kmalu postane vino z Dobrave zelo zaželeno po vsej dolini.

Julče medtem odrašča in vedno bolj ga mika delo v tovarni. Vsi njegovi vrstniki so tam zaposleni in veselo razpolagajo z denarjem po gostilnah, česar si Julče s skromnim materinim denarjem ne more privoščiti. Zato se odloči, da bo zaprosil za delo v tovarni. Marjeta noče niti slišati o tem in Julče to stori brez njene vednosti. Za svojo novo službo ji pove šele dan preden mora na svoj prvi "šiht". Novica Marjeto zelo razburi in sinu prepove, da gre na delo. Razkrije mu tudi nesrečno zgodbo o sebi in o tem, kako je ta tovarniška pošast uničila Dobravo in zapečatila njeno usodo. Zjutraj pa pretresena vseeno ugotovi, da je Julče vendarle šel na delo. Marjeta v obupu spozna, da ji je tovarna vzela še edino, kar je imela-sina. Zažge "pošast", sama pa najde smrt v vodi.

2.2.3.3. Interpretacija romana

Usoda Dobravca in njegove hčerke je samo ena od žalostnih usod, ki jih je zakrivila tovarna, morda tragičnejša zato, ker je prav Dobravec nekako odprl industriji pot v dolino. Pravzaprav pa njegovega gospodarskega poloma nimajo na vesti samo spremenjene razmere, pravi vzrok leži v njem samem. Pretirana samozavest, že bolj podobna bahaštvu in lahkomiselno nagnjenje k veseljačenju, ki ga sicer vsaj prva leta spremlja po streznitvi občutek sramu in kesa, sta temeljni potezi njegovega značaja. Res je, da rad pridobiva, toda ne z delom, ampak s kupčijami. Dobravec se je izrodil kmečkemu stanu, on ni več pravi kmet, kot so bili njegovi starši. Ima kmetijo, a jo zanemarja, poseda po gostilnah in kvarta. Najlaže ga je ujeti za samoljubnost in naivno zaupanje lepim frazam, ki mu laskajo. Tovarnar Uhlich posredno preko ravnatelja in drugih uslužbencev samo izkoristi ta nagnjenja, ga z izposojenim denarjem priveže nase ter se potihem vknjiži na njegovo posestvo. Kapital uniči kmečko posest, ker lastnik ni trden kmet.

Gospodarski polom premožnega posestnika, podprt s slabostmi njegovega značaja in osebna moralna nesreča njegove hčerke, ki jo je v zaslepljenosti nehote nekoliko zagrešil sam, to je torej jedro romana. Na eno samo zgodbo se je Kač omejil iz potrebe po strnjivosti dogajanj. Pravzaprav razen te zgodbe pravega dogajanja ni in čeprav nastopa mnogo oseb, so prizori z njimi večinoma samo slike z vaškega življenja, navadno podane v razgovorih, važne kot ilustrativno gradivo, ki naj pomaga razsvetljevati zapletene probleme časa, toda brez pomena za razgibanost dejanja. Kljub množici oseb roman torej še zdaleč ni kolektiven; za delavsko-kmečki roman te vrste bi bilo potrebno prepletanje različnih usod, kar pa bi bila za Kača pretežka naloga.

Tisto, kar daje romanu upravičenost označbe socialno zgodovinski roman, je ozadje, ki pa izstopa predvsem po obsegu skoraj prav tako močno kot zgodba sama, le da zaradi razbitosti in opisovalnega podajanja manj učinkuje. Kač namreč o problemih, ki so pritiskali ob vaško in deloma napol trško okolje Prebolda in soseščine samo pasivno

poroča, še večkrat pa jih podaja ob kresanju mnenj pri razgovorih. Da pojasni stališče domačinov do novosti, jih mora voditi v krčme, kar sicer ni bila njegova navada. Tam modrujejo o vsem mogočem, pri čemer imajo glavno besedo najbolj razgledani: učitelj, župnik, dacar, poštar ter morda še kdo drug, kmet sam redkeje. Njihove zgodbe pa so često kar preveč učene. Dacar na primer modruje: *"Fabrike obračajo kolo zgodovine nazaj. Iz poljedelca napravijo spet čredo pastirjev, ki se seli, kakor veleva fabriška paša-zasluzek, iz kraja v kraj brez zemlje, brez domovine."* Preprosti ljudje so o tovarni različnega mnenja. Nekateri vidijo v njej le vir zaslužka, pomoč v dolgi vrsti slabih letin, ki so izstradale revno dolino (hmelja Savinjska dolina takrat še ni poznala); drugi vidijo v njej zaslužnjevalko (npr. dacar).

Že v Gruntu je pisatelj uporabljal deloma resnične podatke, medtem ko je v Molohu moral seči po zgodovinskem gradivu. Ogrodje romana se večinoma ujema z zgodovino o nastanku prebolske tovarne. Sicer je Kač preštudiral tudi dokaj nemirno obdobje okoli leta 1848. Tako mu je bilo znano dokaj množično praznoverje, celo verska blaznost, ki jo je spremljalo pogosto prikazovanje Marije, o čemer so poročali že časniki. Zanimiv je problem, ki se ga je pisatelj lotil v tem romanu, namreč prvi spopad patriarhalnega vaškega življenja z vdorom kapitalizma. Najmočnejši vtis, ki ga dobimo iz romana je, da je tovarna povzročila zlo, popivanje, razuzdanost, veliko število nazakonskih otrok. Poudarek je na moralnem zlu in tudi gospodarski propad premožnega posestnika je posledica moralnega padca. Gotovo bosta tudi za pisateljevo prepričanje najbolj držali sodbi dveh možakov: *"Kaj razmere! Tako je pač bilo in bo, da kdor se med otrobe meša, ga svinje požro. Kmet naj se ne druží z gospodo."* In drugače: *"Če izpusti kmet plug iz rok, že sega po beraški palici."* V teh besedah je tudi že rešitev za kmeta: ostani pri oblikovanju zemlje! Toda to je rešitev samo za kmeta, ki ga more sama zemlja rediti. Kam pa številni otroci majhnih kmetov in bajtarjev? Pisatelj ne zanika, da je tem prinesla tovarna materialno korist-zasluzek, toda že pobija to pridobitev, češ da od geltaka do geltaka prisluženi denar ni imel teka. Zdi se torej, da ni izhoda. Delavec, vezan na košček zemlje, bo postal suženj. Vendar razvoja ni mogoče zavreči. Vaška okolica je šele

polagoma dobivala deloma delavski značaj. O pravih delavcih proletarcih za tista leta še ni bilo mogoče govoriti. Toda pomanjkljivo je, da v tem romanu ne nastopa aktivno niti en sam tovarniški delavec, da se težave tovarniškega dela odražajo samo v Slomškovi pesmi o otroku-delavcu, ki se konča s kitico:

*V fabriko me oče dajo
ino grejo žganja pit,
kavo kuhajo si mati
jaz pa moram tukaj bit.*

Nikakor ne vidimo delavcev pri delu in ne zvemo za odnose med njimi in vodstvom. Res pa je, da bi bilo pretirano, ko bi v Molohu pričakovali že kak čut skupnosti med dekleti in fanti, ki jih je vlekel v tkalnico zaslužek. V štiridesetih do šestdesetih letih še ni bilo sledov organiziranosti, ki se je močneje razrasla šele v devetdesetih letih. Kač je prevzel nalogo, pokazati le prvi sunek kapitalizma, dalje se ni spuščal.

Čeprav se je pisatelj trudil, da bi opisoval nepristransko, da bi samo opisoval in ne izrekal subjektivnih sodb, je vendar spoznati –deloma iz usode glavnega junaka deloma iz besed posameznih rezonerjev–, da pripada pisateljeva ljubezen čistokrvnim kmetom in obdelovanju zemlje.

2.2.3.4. Problem vrednot v Molohu

Problem vrednot v Kačevem romanu *Moloh* je temeljni problem za razumevanje celotnega Kačevega dela, ki je po eni strani nastajalo pod močnim vplivom poznavanja kmečkega življenja, po drugi strani pa je bil Kač razgledan hmeljarski strokovnjak in svetovljan. V takem položaju se ni mogel slepo odločati za ali proti tradicionalnim oziroma modernim vrednotam, zato jih je skušal postaviti druge proti drugim in jih povezati na umetniški ravni.

Že literarna zgodovina (L. Legiša) je ugotovila, da je za roman *Moloh* najbolj značilna idejna neenotnost. Tudi literarna kritika (-o, J. Kač, *Moloh*, *Jutro* 1937, št.4) je ugotovila, da je roman izrazit primer konflikta med vrednotami industrijskega in tradicionalno kmečkega načina življenja, torej med industrijskimi spoznavnimi, etičnimi in estetskimi vrednotami, kakršne so uspešno trgovanje, donosna industrijska proizvodnja, ekonomska znanost itd.; pa med patriarhalno kmečkimi vrednotami, na primer trdnostjo grunta, ki nudi oporo za moralno pokončnost svobodnega kmeta in ohranja naravno lepoto pokrajine, ki jo industrija že s samim nastankom ogroža.

V romanu so na uvodnem mestu spoznavne vrednote, ki se vežejo na zgodovinsko snov v zvezi z industrializacijo Prebolda in okolice, ki ustvarja pripovedni okvir *Moloha*. S spoznavnega vidika dobi bralec natančno informacijo o pričetkih industrializacije te doline tudi iz pogovorov vaščanov v gostilnah, kjer je glavna tema gradnja železnice proti Trstu. V osrednjih poglavjih preide v ospredje etična problematika, razmerje junakov do pozitivnih in negativnih pojavov industrializacije in tudi zagrizenega vztrajanja pri starem načinu življenja. Dejstvo je, da industrijski napredek ni absolutna vrednota, saj prinaša surove spremembe načina življenja, ki se prične odvijati od enega plačilnega dne do drugega. Denar postane nekakšen delavčev bog. Med etične negativne vrednote sodi tudi nemoč kmetov in tovarnarjev, da bi se povezovali tudi v osebnem življenju, saj mladi

ravnatelj tovarne po prepovedi očeta ne sme poročiti Dobravčeve Marjetice, ki ima z njim otroka.

Zadnja poglavja so bolj ali manj logično nadaljevanje zapletov, ki končno privedejo do tragedije na Dobravčevi kmetiji

Vrednote industrializacije si za nepremišljene kmete torej pogubne, vendar napredka ni mogoče ustaviti. Kar zadeva estetske vrednote, so te najizrazitejše v jezikovni plasti in pripovedi s številnimi narečnimi besedami. Zgodba je s svojo nevsiljivo preprostostjo estetsko učinkovita, saj bi kakršnakoli psihološka pretiravanja delovala neumestno.

(Franca Buttolo: *Konrapunkt vrednot v povesti Moloh Janka Kača*. Ljubljana: Naši razgledi, 1991.)

2.2.3.5. Moloh –socialnozgodovinski roman

Tako literarna zgodovina kot tudi Kač sam označuje roman Moloh kot socialnozgodovinski. Vsekakor to drži, saj Moloh nazorno prikazuje Prebold z okolico v prvi polovici 19. stol., zgodovinske spremembe, ki so ta čas v teh krajih zaznamovale in z njimi povezane socialne spremembe. Ena taka stvar je izgradnja železnice Trst–Dunaj, ki je do naših krajev prišla leta 1857. V Preboldu so postavili tekstilno tovarno okrog 1848, kar je sicer glavna tema romana. Kač omenja tudi bitko pri Kustoci 1849 ter nekatere osebe, ki so nam sicer znane iz zgodovine (feldmaršal Radecki, urednik Celjskih slovenskih novin prof. Konšek s Trojan, A.M.Slomšek...)

Vse spremembe posežejo globoko v usode ljudi in povzročijo velike socialne spremembe na tem področju. Kmetije propadajo, saj ljudje, predvsem mladi, iščejo zaslužka v tovarni. Tovarna prinaša s sabo poleg denarja veliko socialno revščino, nezakonske otroke, popivanje po gostilnah itd. želja po zaslužku vodi v moralni propad, ki je vzrok ekonomskemu propadu. Glavni motivi romana so propad kmetije, nezakonski otrok, samomor, Žid, zanimiv pa je tudi motiv prikazovanja Marije.

3. KAČEVA PISATELJSKA PODOBA

Kač je prvi slovenski pisatelj, v katerem je našla Savinjska dolina –ta morda najbogatejši košček slovenskega ozemlja– svojega oblikovalca. Kot slikanje svoje pokrajine in njenega človeka ga je mogoče spraviti v vrsto tistih naših pisateljev iz desetletja pred drugo svetovno vojno, ki so v svojih spisih oživili podobe posameznih predelov naše zemlje, čeprav se Kač po umetniški zmogljivosti ne more meriti npr. z Prežihovim Vorancem ali Miškom Kranjcem. V čem so torej značilnosti njegovega pisateljskega izraza, kje tiče pomanjkljivosti in napake v njegovih delih in kateri so pozitivni elementi, ki jih je vanje vnesel, skratka, kakšna je Kačeva pisateljska podoba?

Kača ne označuje samo pozitiven odnos do literature, ki je sama sebi namen, ampak tudi odpor do vsakega zavestnega iskanja novih izraznih sredstev, ki bi pisatelju pomagala izvleči iz globin človeške duševnosti in iz globin časa vse tisto, kar je skoraj ali sploh neizrazljivo. Človek in človeško življenje za Kača kot pisatelja nista sinteza najraznovrstnejših protislovij; človekov značaj je mogoče razrešiti s preprostejšimi sredstvi. Književno ustvarjanje mu je spontan izraz tiste slike, ki mu jo je pokazalo življenje in iskanje smisla in razlag. Prebiranje svetovnih del vsaj pri njegovem oblikovanju kmečkega življenja ne prihaja v poštev, zato tu o vplivih ne moremo govoriti. Samo v začetku njegove pisateljske poti je opaziti rahlo sled Ivana Cankarja.

Kač ustvarjalno raste samo prva leta. Humoristično satirične zgodbe, raztresene v Jutru in pozneje deloma zbrane v Pisanih zgodbah, nosijo pečat lahkotnega feljtonističnega kramljanja, s sicer razvitim čutom za pravičnost in krivico. Precejšnja mera časnikarske navlake je kljub plemeniti človečanski ideji v zdravniških črticah Med padarji in zdravniki. Že iz te zbirke se vidi, kam bo moral kreniti, da bo mogel svoj preprosti neposredni pripovedni način izživeti do skrajne zmogljivosti. Kreniti bo moral v vsakdanje življenje savinjskih rojakov, ki so mu kot človeku in pisatelju najbliže. Tako

doseže v Gruntu svoj pisateljski višek, skladnost med vsebino, idejo in plastičnim ozadjem. Pozneje ne doseže več te vsebine ne v Molohu, ki mu je kljub zanimivi problematiki oziroma prav zaradi nje tuj, pa tudi ne v zadnji povesti Na novinah, kjer mu drobci zunanjega vaškega življenja preplavijo manj važno vsebino.

Pri ocenjevanju vseh treh večjih pisateljevih del, v prvi vrsti pa Grunta, se pojavlja vprašanje ideje. Tu tiči morda največja vrlina Kača pisatelja in Kača človeka. Kač se ne loteva opisovanja kmečkega življenja na slepo, samo zato, ker je zanimivo, to življenje hoče tudi osvetliti, razložiti, poiskati silnice, ki ga ženejo in usmerjajo. Že mota, ki jih je dal vsem trem romanom, to trditev dokazujejo. Prednjači Grunt, ki je prepleten z idejnimi pogledi, sociološki problem gruntarstva je Kaču etični problem podzavestne kmetove navezanosti na grunt. Naj se že strinjamo s tako rešitvijo ali ne, moremo Grunt brez dvoma prišteti k idejno najmočnejšim slovenskim kmečkim romanom. Za spoznavanje našega kmeta je to delo zelo pomembno, daleč od idealiziranja ali celo moraliziranja, ki je Kaču sploh tuje. Tudi v Molohu, ki na dnu nekje ne more zatajiti pisateljeve neizpolnjive želje po čisto vaškem načinu življenja, ni zašel v karikiranje nosilcev njemu tujega tovarniškega življenja. Samo Na novinah se mu je moto menda nehote iz ideje prelevil v tezo, torej v odrešujočo misel.

Manj zadovoljujejo Kačeva dela vsebinsko. Fabula ne drži bralca v napetosti. Tu je morda izjema zopet Grunt, medtem ko ta trditev popolnoma velja za povest Na novinah. Kač ni mojster v zunanji privlačnosti dejanja, torej v stvari, za katero ni treba posebnih umetniških sposobnosti, ampak le fabulistične spretnosti, ki je Kaču primanjkuje. Tiči pa v tem morda tudi pozitiven element: več kot verjetno je, da se je zapleteni zgodbi tudi zavestno izmikal, ker mu zunanje vaško življenje ni nudilo prevelikih pretresov. Da pa je tičal še vedno v sponah stare tehnike, priča dejstvo, da je v vseh treh večjih delih čutil potrebo vsaj po enem večjem zunanjem efektu. Posegel je po zločinu iz maščevanja. Če je tako dejanje razumljivo za duševnega bolnika, je psihološko neprepričljivo v Gruntu in Molohu.

Izredno značilno za Kača je prepletanje osrednje zgodbe s postranskimi prizori iz vaškega življenja in dela. Vdihniti živahnost monotonemu toku drobnega vaškega življenja, dati torej dinamičnost, kjer bi mogla biti zgolj statičnost opisa, v tem je Kačeva moč.

Izrazitost vaških prizorov stopnjuje še pisateljev jezik, pomembno vprašanje kmečke povesti. Od pisateljevega poguma je odvisno, koliko si upa uporabljati narečne besede in med ljudmi udomačene tujke, ki dajejo izražanju pravo barvitost. Kač uporablja precej lokalizmov (*blez, zatorej, berglje, galeja, hešča, spoštno, derehtar, koštnar, žinir, ledeni cengelj, piskrci, flisati se, počaj...*). Še bolj kot posamezne besede vnašajo sočnost v njegovo izražanje domače primere in rekla. Značilna lastnost avtorjevih metafor je konkretnost (*breja listnica; Počasi, kakor bi zasajal težak plug v celino, je začrtal svoj podpis. Podobna sta si kakor dve grudi iste njive: Tona v pripeki sredi poletja, Matija pod zimo, ki jo že zmrzal razkaplje. Kakor javorjeva miza se je umilo nebo. Posebno noge so, kakor da sem jih ukradel beraču na božji poti. En sam oklic je zadostoval, pa še tistega se je držala poroka kakor mrliča jama. Hmeljniki so postali redki, kakor zobje v stari čeljusti. Denar ne gre k revežu, kakor uši ne k mrliču. Kdor se med otrobe meša, ga svinje požro.*). Vidi se pisateljevo prizadevanje, pokazati značilnost nastopajočih oseb. Posamezni kmečki prizori in dela v celoti nosijo pečat pisateljevega globokega optimizma. Težke borbe z zemljo, kakršna se nam kaže na primer v Prežihovih samorastnikih, v Kačevem ponazarjanju kmečkega življenja ni. V kmečkem delu je nekaj vedrega, krepilnega. Izvor gre iskati deloma v bogati pokrajini sami, deloma v pisateljevem prepričanju, da prinaša intimen stik z zemljo zdravje.

Naj zaključim torej z orisom Kačeve pisateljske podobe: Pomanjkanje psihološke pronicavosti v čustveni svet kmeta kot človeka ostane njegova bistvena napaka, saj ne pozna psihologije človeka, ki je po naključju kmet, pozna pa psihologijo kmeta kot predstavnika določenega sloja. Oseba v romanu je najprej kmet, nato človek, zato so njegova dela bogat vir za spoznavanje kmeta. Kač je sodoben pisatelj v tem smislu, da je podajal svoje osebe realistično, čeprav je gledal nanje predvsem z individualnega etičnega stališča. Tudi na ljudi, ki so zaposleni v industriji, gleda s kmečke moralne perspektive.

Posebno vrednost imajo pisateljeve žive podobe drobnih vaških prizorov, nekakšne umetniške reportaže. V tem je Kačeva svojevrstnost. Kač nam je tako zapustil nazorno sliko Savinjčana v določenem zgodovinskem obdobju.

4. Tabela: PRIMERJAVA TREH KAČEVIH DEL

DELO	GRUNT	MOLOH	NA NOVINAH
KATEGORIJA			
Obseg dela (št. besed)	61 752	40 800	68 000
Časovni razpon	1892-1918	1830-1866	1890-1920
Število Dogajališč			
Število glavnih oseb	4	3	3
Število Stranskih oseb	19	40	50

Tri Kačeva po obsegu najdaljša dela se primerjala v naslednjih kategorijah: obseg dela, časovni razpon, število dogajališč in število oseb, glavnih in stranskih. Prišla sem do naslednjih ugotovitev:

Najdaljša po številu besed je povest Na novinah (68000), sledi Grunt (61752) in Moloh (40800).

Dela so primerljiva med sabo v številu glavnih oseb, saj se število giblje med tri in štiri. V dveh primerih (Na novinah, Moloh) gre za dva moška in eno žensko, kar je zelo značilno za slovensko (predvsem kmečko) povest, v *Gruntu* pa imamo po enega moškega in eno žensko v vsakem rodu. Število stranskih oseb je veliko, največ v *Na novinah* (40), najmanjpa v *Gruntu* (19). Precej je še oseb, ki so samo omenjene in ne nastopajo.

Časovni razpon se je povsod okrog 30 let, torej gre za opis dogodkov v času ene do dveh Generacij.

Število dogajališč....

4. KRITIKE

Kritik v časopisih je bil deležen predvsem Kačev roman *Moloh*, ki je bil tudi dramatiziran in večkrat uprizorjen. Vzroka za to večkratno dramatizacijo in uprizoritev morda niti ni težko najti, saj roman vendarle govori o začetkih tekstilne tovarne Prebold, kar je dovolj zanimiva in realna tema za na oder.

Prvo dramatizacijo je roman doživel leta 1961 izpod peresa tedaj komaj 21-letnega preboldčana Ervina Fritza, sicer znanega pesnika in pisatelja. 15 let kasneje je sledila spektakularna uprizoritev pod preboldsko graščino, leta 1992 pa se je zgodila že tretja različica te predstave. Za oder jo je priredil znan celjski igralec in režiser Bogomir Veras. In ravno ob tej uprizoritvi je izšel v časopisu *Savinjčan* članek z naslovom *Moloh-pošast, ki žre ljudi*. Predvsem gre za pozitivno kritiko predstave, ki je hkrati priložnost, da bralcem približa Kačev roman in njegovo vsebino.

Ob stoletnici rojstva Janka Kača je Franca Buttolo napisala članek z naslovom *Kontrapunkt vrednot v povesti Moloh Janka Kača*. V članku avtorica obravnava glavni problem Moloha, to je problem vrednot. Moloh naj bi bil izrazit primer konflikta med vrednotami industrijskega in tradicionalno kmečkega načina življenja

Ob izidu Kačev zbirke zgodb *Med padarji in zdravniki* (založba Zemlja, 1932) je bil v časopisu *Nova doba* objavljen članek o Kaču in njegovem delu. Avtor članka knjigo opusuje takole: „*Od prve do zadnje strani je prepletena s človeškim trpljenjem, največkrat zagrešenim po človeški sebičnosti, zlobi, koristolovstvu in v ne najmanjši meri po ljudski neumnosti. V prvih treh črticah je postavil spomenik svoji materi, v ostalih 21 črticah gledamo z ostro, neprizanesljivo besedo razgrnjenih nekaj pomembnejših prizorov iz brezmejnega, velike drame sodobnega človeštva.*”

5. VIRI IN LITERATURA

1. Janko Kač: *Med padarji in zdravniki*. Ljubljana: Zemlja, 1932.
2. – – *Pisane zgodbe*. Ljubljana: Zemlja, 1934.
3. – – *Grunt*. Ljubljana: Zemlja, 1933.
4. – – *Moloh*. Ljubljana: Zemlja, 1936.
5. – – *Na novinah*. Ljubljana: Vodnikova družba, 1942.
7. Lino Legiša: *V ekspresionizmu in novi realizem, Zgodovina slov. slovstva VI*. 1969 (str. 325, 380-381, 398).
8. Janko Kos: *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: DZS, 1994.
9. Božena Orožen: *Savinjski pisatelj Janko Kač*. Celjski zbornik, 1958.
10. – – *Kdo je bil Janko Kač*. Savinjecan, 1991.
11. *Spomini na Janka Kača*. Savinjecan, 1997.
12. *Moloh- pošast, ki žre ljudi*. Savinjecan, 1992.
13. *Janko Kač: Med padarji in zdravniki*. Nova doba, 1932.
14. Franca Buttolo: *Kontapunkt vrednot v povesti Moloh Janka Kača*. Naši razgledi, 1991.
15. Miran Hladnik: *Kmečka povest*. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, 1987.
16. *SSKJ*. Ljubljana: DZS, 1998.
17. *Leksikon Cankarjeve založbe*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1988.

